

УДК 329.8

Назаров М.С.

Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

КІЛЬКІСНІ ТА ЯКІСНІ ПІДХОДИ ДО ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ

Розглянуті якісні, кількісні та змішані підходи до типологізації партійних систем. Зроблено спробу аналізу кожного з підходів, виявлення як сильних, так і слабких його сторін. Наприкінці дослідження автор робить акцент на найбільш вдалому, на його думку, варіанті типології, яку варто використовувати при подальших дослідженнях.

Ключові слова: демократія, типологізація, політична партія, партійна система.

Назаров Н.С.

КОЛИЧЕСТВЕННЫЕ И КАЧЕСТВЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ТИПОЛОГИЗАЦИИ ПАРТИЙНЫХ СИСТЕМ

Рассмотрены качественные, количественные и смешанные подходы к типологизации партийных систем. Сделана попытка анализа каждого из подходов, с выявления как сильных, так и слабых его сторон. В конце исследования автор делает акцент на наиболее удачном, по его мнению, варианте типологии, которую следует использовать при дальнейших исследованиях.

Ключевые слова: демократия, типологизация, политическая партия, партийная система.

Nazarov M.

QUALITATIVE AND QUANTATIVE APPROACHES TO TYPOLOGIZE PARTY SYSTEMS

The article describes the qualitative, quantitative and mixed approaches to the typology of party systems. The attempt was made to analyze each of the approaches identifying both strengths and weaknesses of its sides. At the end of the study the author focuses on the most successful in his view typology, which should be used in further studies.

Key words: democracy, typologization, political party, party system.

Класифікація партійних систем за кількісним критерієм є найдавнішою та однією з найбільш поширених. Класик цього підходу М. Дюверже, розрізняючи партійні системи відповідно до кількості конкуруючих партій, виділяє три їх типи: однопартійна, двопартійна та багатопартійна системи. Зрозуміло, що в однопартійній системі існує єдина партія, яка одноосібно формує урядовий корпус; двопартійна система має дві конкуруючих партії, які поперемінно знаходяться при владі; багатопартійна система характеризується наявністю більше ніж двох партій, які конкурують між собою.

Однопартійна система здебільшого характерна для тоталітарних держав, у яких фашистська чи комуністична партія насаджує єдину ідеологію, систему

цінностей. Проте єдина партія може бути й демократичною, яка з часом внаслідок чесних і відкритих виборів трансформує партійну систему в багатопартійну (Республіканська народна партія К. Ататюрка в Туреччині). М. Дюверже зазначає, що однопартійну систему прийнято розглядати як велику політичну інновацію ХХ століття, але вона існувала й до появи фашистських і комуністичних партій, тому насправді великою інновацією ХХ століття є не єдина партія, а просто Партія [1, с.336-337].

При однопартійному режимі Партія виступає у ролі сполучної ланки між урядом і народом, яка безперервно координує свої дії залежно від реакції народу на дії влади. Теоретично така позиція Партії є досить ефективною, тому що в результаті постійного контакту з народом влада не стає „відірваною” від реальності, але практика показала, що Партія далеко не завжди транслює „на гору” всі сподівання народу.

На думку М. Дюверже, двопартійна система є найбільш природною формою політичної конкуренції, адже „кожного разу, коли громадська думка опиняється перед особливо великими фундаментальними проблемами, вона виявляє схильність кристалізуватися навколо двох протилежних полюсів” [1, с.235].

Справді, двопартійний режим має певні незаперечні переваги: він сприяє пом'якшенню ідеологічних протиріч, поступовій кристалізації політичних поглядів навколо двох партій; полегшує долю виборців, які обирають не між десятками партій, які часом не мають явних відмінностей, а між двома крупними партіями з різним баченням майбутнього; двопартійний режим забезпечує стабільність уряду, адже одна партія знаходиться при владі, інша – в опозиції, а, отже, лише громадяни через інструмент виборів делегують одній із них право здійснювати владу на більш-менш тривалий термін.

Нарешті, М. Дюверже виділяє багатопартійний режим, за якого в політичному полі функціонує більше двох партій, які є відносно стабільними. Основною його перевагою є максимальне представництво різних соціальних прошарків, інтересів, поглядів через політичні партії, які між собою конкурують. Це дає змогу активним членам суспільства створювати політичні партії та брати участь у виборах, просуваючи свої групові інтереси. Таким чином, політична система отримує шанс стати більш збалансованою за рахунок появи ідеологічно різних політичних сил.

Коли ми розглянемо результат багатопартійності в парламенті, то дуже швидко помітимо суттєві недоліки цієї системи. Легко помітити, що при багатопартійності жодна партія не здатна одноосібно сформувати уряд, вдаючись до коаліцій з іншими партіями. Теж саме стосується опозиції, яка зазвичай також складається з більш ніж однієї партії. Результатом цього стає низька стабільність уряду, постійні конфлікти та розколи, нездатність конкретної партії реалізувати свою програму, що врешті-решт може призвести до паралічу законодавчої гілки влади в цілому.

Отже, класифікація партійних систем за суто кількісним критерієм, яку запропонував М. Дюверже, безумовно, відображають в цілому відмінності між партійними системами, але не розкриває таких якісних особливостей як міжпартійні відносини, ідеологічна дистанція між ними,

внутрішньопартійна інфраструктура, а, отже, потребує доповнень.

З часом учені все більше переконувались у тому, що кількісний підхід не описує повноцінно реалії функціонування партійних систем, а тому їх поділ на однопартійні, двопартійні та багатопартійні є неадекватним [2, с.316]. На противагу кількісному підходу, вчені Дж. Лаполамбара та М. Вайнер запропонували для класифікації партійних систем зняти кількісну складову та оперувати винятково якісними критеріями. Для цього ними було введено три взаємозалежні критерії: 1) ступінь відкритої та чесної конкуренції; 2) можливість зміни правлячої партії; 3) показник ідеологізованості партійної системи.

Відповідно до першого критерію партійні системи бувають конкурентні та неконкурентні. При конкурентній партійній системі опозиція при інших однакових умовах має рівні шанси з владою на перемогу, у той час як при неконкурентній – влада створює опозиції різноманітні перешкоди, що суттєво знижує шанси останньої на перемогу.

За другим критерієм партійні системи діляться на обертові та гегемоністські. Обертові гарантують, що у разі перемоги опозиційної партії на виборах, вона перейде на місце влади, а гегемоністські дають можливість партії-гегемону залишатися при владі, використовуючи для цього різноманітні виборчі технології. За третім критерієм партійні системи бувають ідеологічні та прагматичні. Ідеологічним партійним системам характерна суттєва ідеологічна дистанція між партіями, що призводить до конфронтації та нетерпимості, у той час як прагматичним притаманна концентрація партій на конкретну роботу, яка має бути виконана.

Об'єднавши другий і третій критерії, Дж. Лаполамбара та М. Вайнер виділяють ще чотири підтипи партійних систем, а саме: 1) гегемоні-ідеологічний, де партія-гегемон ідеологізує всю свою політичну діяльність; 2) гегемоні-прагматичний, в якому партія-гегемон виступає з деідеологізованих позицій, висуває прагматичні цілі; 3) обертово-ідеологічний, особливістю якого є прихильність політичних партій одній ідеології за відсутності партії-гегемона; 4) обертово-прагматичний, якому притаманна відсутність ідеологічного фактора та реальна політична конкуренція [2, с.317].

Отже, типологія партійних систем Дж. Лаполамбара та М. Вайнера, що побудована винятково на якісних критеріях, є доволі

перспективною, хоча у той же час дуже загальною. Вона ґрунтується на суто ідеологічних засадах партій і характері міжпартійної боротьби, зовсім не беручи до уваги кількісний аспект.

Іншим шляхом при типологізації партійних систем пішли дослідники Ж. Блондель та Дж. Сарторі. Беручи до уваги певну односторонність попередніх підходів до типологізації партійних систем, кожен із них запропонував змішаний підхід, який би поєднував у собі найбільш доцільні критерії як кількісного, так і якісного підходу.

Французький учений Ж. Блондель у своєму варіанті типології використав один кількісний і два якісних критерії [4]. На відміну від М. Дюверже, за кількісний критерій Блондель узяв не кількість партій, а їхню електоральну силу. Таким чином, якщо одна й та сама партія регулярно набирає понад 65% голосів – це ознака однопартійної системи; коли дві партії отримують сумарно понад 75%, – маємо справу з двопартійною системою; нарешті, коли дві найвпливовіші політичні партії сумарно одержують менше 75% голосів виборців – це багатопартійна система.

Якісними критеріями у Ж. Блонделя виступають політична впливовість та місце партій в ідеологічному спектрі. За політичною впливовістю вчений поділяє партії на великі (підтримка 40%), середні (15-30%) та малі (менше 10%). З точки зору ідеологій Ж. Блондель розглядає лише партії, які сповідують такі загальновідомі ідеології, як комуністична, соціалістична, ліберальна, християнська та консервативна.

Таким чином, типологія партійних систем Ж. Блонделя за наявними трьома критеріями має такий вигляд: 1) двопартійна система, в якій дві великі партії отримали сумарно більше 75% голосів виборців; 2) система „двох з половиною” партій, де має місце дві великі партії та третя, що за рівнем підтримки суттєво поступається двом іншим; 3) багатопартійна система з домінуючою партією, особливістю якої є те, що одна партія займає провідні позиції в партійній системі за наявності інших партій; 4) багатопартійна система без домінуючої партії, де жодна з партій за впливовістю не переважає інші [2, с.307].

У такій класифікації наш інтерес фокусується на системі „двох з половиною” партій, яка є креативним нововведенням для позначення змістовної прірви між двопартійною та багатопартійною системами. „Половинна партія” за результатами виборів

отримує значно менше парламентських місць, ніж дві інші, а тому її роль полягає скоріше у балансуванні між двома великими партіями [3, с.4]. Такого роду партія, як правило, виступає у ролі „сателіта” однієї з впливових партій, допомагаючи їй сформулювати більшість.

Видатний учений Дж. Сарторі наголошує на обмеженості застосування суто кількісного підходу до класифікації партійних систем та активно критикує досить грубий їх поділ на однопартійну, двопартійну та багатопартійну. На його переконання, для побудови найбільш адекватної класифікації спочатку необхідно розібратися з підходами до підрахунку релевантних партій та індексу фрагментації та поляризації системи.

Дж. Сарторі погоджується з тим, що кількість партій у системі справді має сенс при класифікації, адже „кількість партій відображає важливу особливість політичної системи: в якій мірі політична влада фрагментована чи не фрагментована, розсіяна чи сконцентрована” [2, с.317]. Далі вчений наголошує на тому, що система розрахунку партій не може існувати без правил підрахунку. Отже, перед тим як почати рахувати партії, слід визначитися з правилами, відповідно до яких одні партії будемо вважати релевантними, а інші ні.

Для цього вчений пропонує ввести критерій нерелевантності малих партій. Диференціюють партії на великі та малі відповідно до їхньої могутності, яка у випадку політичних партій є електоральною могутністю. Дійсно, „могутність у місцях” є саме тим індикатором, який окреслює для нас розміри партії, її потенційний вплив у парламенті. Маючи інформацію стосовно кількості парламентських місць, які отримали партії, ми вже можемо припустити, яка партія зможе стати центром формування коаліції.

Наступним кроком Сарторі пропонує розглянути політичні партії як урядовий інструмент. У цьому контексті дослідник виділяє два критерії – коаліційний потенціал (coalition potential) і потенціал шантажу (blackmail potential), відповідно до яких партії можуть вважатися релевантним чи не релевантними [2, с. 320].

Коаліційний потенціал не залежить від електоральної могутності партій: малі партії можуть мати досить міцний коаліційний потенціал, у той час як великі партії – слабкий. Дж. Сарторі робить висновок, що партія є не релевантною, якщо протягом

деякого часу вона не здатна долучитися до коаліційної більшості. Обмеження цього правила полягає в тому, що потенційні коаліційні партнери мають бути ідеологічно близькими.

Опозиційно орієнтовані партії повинні мати достатній потенціал шантажу, щоб вважатися релевантними. Ця партія має бути справжньою відцентровою силою, яка має протилежний до правлячих партій вектор дії. Маючи відмінну від партій урядової коаліції ідеологію, програму дій і партнерів, такого роду партія стає справжнім „шантажером” влади, не зважаючи на її розмір. І навпаки, якщо партія не здатна нав'язати змагання парламентській більшості, вона має вважатися нерелевантною.

Таким чином, спираючись на ці два критерії нерелевантності, ми не будемо враховувати партії, які не мають потенціалу входження до коаліційної більшості або, у випадку опозиційно орієнтованої партії, – якщо вона не здатна нав'язати боротьбу парламентській більшості.

Як вже було зазначено, Сарторі запропонував змішану типологію партійних систем. Якщо кількісний критерій базується на кількості політичних партій у системі, то якісний – на критерії поляризації та фрагментації. Принцип критерію поляризації полягає у тому, що ідеологічно близькі політичні партії розміщуються на одному полюсі, створюючи таким чином коаліцію, а фрагментація, навпаки, розкидає по різних полюсам ідеологічно ворожі політичні партії.

На основі вказаних критеріїв Дж. Сарторі виділяє сім класів партійних систем: 1) однопартійна система; 2) гегемоністська система; 3) система з домінуючою партією; 4) двопартійна система; 5) система обмеженого плюралізму; 6) система крайнього плюралізму; 7) атомізована система. Знакове нововведення Сарторі полягає в тому, що він розділяє на три окремі класи традиційну однопартійну та багатопартійну системи. Досліджуючи класифікацію партійних систем згідно з Сарторі, ми зосередимося винятково на його нововведеннях.

Для гегемоністської партійної системи, на відміну від однопартійної, притаманно існування декількох партій, при умові, що жодна з них не може реально перемогти партію-гегемон. У рамках цієї системи можливе проведення демократичних виборів, у той же час тотальний вплив партії-гегемона на суспільство майже не залишає шансів конкурентам на перемогу.

Проте з часом гегемонія однієї партії породжує високий рівень корупції, зрощення партійних і державних структур призводить до надмірної бюрократизації, як результат – партія втрачає довіру серед громадян та автоматично виникає запит на новий політичний проект.

Партійна система з домінуючою партією передбачає реальну конкуренцію між партіями, регулярне проведення демократичних виборів за умови, що всі партії мають більш менш рівні шанси на перемогу. Однак одна з партій, не маючи жодних штучно створених переваг, займає на політичному полі домінуючі позиції або самостійно, або у складі коаліції з партією-сателітом.

Секретом успіху цієї партії може слугувати її діяльність, яка у кризовий для держави час сприяє загальнонаціональній консолідації, модернізації та розвитку. З часом, у міру втрати партією своєї „внутрішньої енергії”, вона вже не в змозі виступати від імені всіх громадян та проводити політику модернізації, а це, врешті-решт, призводить до втрати її домінуючих позицій у політичному спектрі.

Серед багатопартійних систем Сарторі виділив систему обмеженого та крайнього плюралізму. Система обмеженого плюралізму включає в себе 5-7 політичних партій, які зосереджуються на двох ідеологічних полюсах. Де-факто маємо справу з біпартійною системою, відмінність полягає у тому, що на полюсах знаходиться більше однієї партії. Доцентрові сили направляють партії від ідеологічної периферії до центру, що унеможливує появу антисистемних сил.

При системі крайнього плюралізму в політичній системі діють відцентрові сили, формується більше двох ідеологічних полюсів, що призводить до появи антисистемних політичних партій та „двосторонньої опозиції”, члени якої ведуть боротьбу між собою. Ще однією особливістю цієї системи є крайній популізм усіх політичних партій (здебільшого опозиційних), що компенсує їх принципову нездатність реально впливати на прийняття рішень.

Зі збільшенням кількості нерелевантних політичних партій та ідеологічної дистанції між ними, система крайнього плюралізму вироджується в атомізовану партійну систему. У такому випадку вже не має принципової різниці кількість партій у партіомі, адже за правилами їх підрахунку, які ми встановили раніше, ці партії ми вважаємо нерелевантними.

Отже, при типологізації партійних систем вченими використовуються кількісні, якісні та змішані підходи. Кожен з них має як сильні, так і слабкі сторони. Класифікація чисто за кількісними ознаками в цілому відображає відмінності між партійними системами, але не розкриває таких якісних особливостей як міжпартійні відносини, ідеологічна дистанція між ними, внутрішньопартійна інфраструктура. У свою чергу класифікація виключно за якісними критеріями є доволі перспективною, хоча у той же час дуже загальною. Вона ґрунтується виключно на ідеологічних засадах партій і характері міжпартійної боротьби, зовсім не беручи до уваги кількісний аспект.

На нашу думку, класифікація партійних систем, яку запропонував Дж. Сарторі, є найбільш вдалою, адже вона гармонійно поєднує як кількісні, так і якісні критерії

класифікації. Застосувавши критерій поляризації та фрагментації, вченому вдалося подолати прірву між одно-, дво- та багато-партійними системами, розбивши їх на менші складові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дюверже М. Политические партии / М. Дюверже. – М.: Академический проспект, 2002. – 560 с.
2. Mair P. The West European party system / P.Mair // Oxford readings in politics and government. – 1990. – Vol.3. – 364 p.
3. Siaroff A. A typology of contemporary party systems / A. Siaroff // Global theoretical issues for political parties. – 2006. – 24 p.
4. Wolinetz S. Classifying party systems: where have all the typologies gone? / S.Wolinetz // Memorial university of Newfoundland. – 2004. – 28 p.

УДК: 342.24

Стогова О.В.

ДВНЗ „Українська академія банківської справи
Національного банку України”

СЕЦЕСІЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ УТВОРЕНЬ

Розглядається проблема відокремлення територіальних утворень від держави (сецесія). Аналізуються сучасні підходи до визначення сецесії. Досліджуються принцип територіальної цілісності держави та право народів на самовизначення. Автор порівнює механізми сецесії, передбачені законодавством Канади, Бельгії, СРСР. Зроблено висновок щодо права на сецесію як гарантії збереження територіальної цілісності держави.

Ключові слова: сецесія, територіальна цілісність держави, право народів на самовизначення.

Стогова О.В.

СЕЦЕСИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБРАЗОВАНИЙ

Рассматривается проблема отделения территориальных образований от государства (сецессия). Анализируются современные подходы к определению сецессии. Исследуются принцип территориальной целостности государства и право народов на самоопределение. Автор сравнивает механизмы сецессии, предусмотренные законодательством Канады, Бельгии, СССР. Делается вывод про право на сецессию как гарантию сохранения территориальной целостности государства.

Ключевые слова: сецессия, территориальная целостность государства, право народов на самоопределение.